

ratione Auxentii causam nihil juvari satis ostendit. A

VIII. Itaque ex duplici illo capite, ex quo dubius videbatur Auxentii libellus, nunc certius ei asseritur. Cætera etiam conveniunt. In eo quippe versutus ille hæreticus, num. 13, profitetur, quod Hilarius eum affirmasse notat, se Arium numquam scisse. Idem contestatur, num. 14, Hilarium olim depositum aut accusatoris aut iudicis personam habere non debere: quod sibi ab eo objectum strenuus Christi confessor narrat, num. 6. Qui quidem etsi nonnulla confutat tamquam ab Auxentio asserta, quæ in ipsius libello non exstant, ea haud dubie pertinent ad ipsa Nicææ Thraciæ seu Arimini gesta, quæ ille toto animo amplectatur libello suo subjicienda curaverat.

IX. Totum hoc opus in antiquo codice Carnutensis ecclesiæ inscribitur: *Epistula ad Catholicos de* B rint.

Auxentium: in quinque aliis: *Tractatus vel liber contra Auxentium Arianum Episcopum Mediolanensem*. His favet Hieronymus, a quo *elegans contra Auxentium libellus* appellatur. Vulgatus titulus: *Contra Arianos vel Auxentium Mediolanensem liber*, ex veterimo ms. S. Petri de Urbe est expressus. Reipsa epistola est ad catholicos contra Arianos, quos exordium spectat; sed nominatim contra Auxentium, de cujus secum gestis Hilarius catholicos admonet. In his omnibus cum erga Imperatorem, a quo iniqua passus erat, sedato ac reverenti animo se gerit; palam facit se pro sua causa nescire irasci, suoque exemplo confirmat summam principibus exhibendam esse reverentiam: tum vero maxime eis ignoscendum, cum ex imprudentia aut errore peccave-

**593-594 SANCTI HILARII
CONTRA ARIANOS,
VEL
AUXENTIUM MEDIOLANENSEM,
LIBER UNUS.
(SCRIPTUS ANNO 364.)**

Dilectissimis fratribus in fide paterna manentibus, et Arianam hæresim detestantibus, episcopis, et omnibus plebibus, Hilarius conservus vester (a) in Domino æternam salutem.

1. *Pacem veram frustra tentat Hilarius componere.* — Speciosum quidem nomen est pacis, et pulcra est opinio unitatis: sed quis ambigat eam solam Ecclesiæ atque Evangeliorum unitatem pacem esse, quæ Christi est? Quam ad Apostolos post passionis suæ gloriam est locutus (Joan. xx, 19), quam ad æterni mandati sui pignus commendavit (b) abiturus, hanc (c) nos, Fratres dilectissimi, et amissam quærere, et turbatam componere, et repertam tenere curavimus. Sed hujus ipsius nos fieri vel participes vel auctores, nec temporis nostri peccata meruerunt, nec imminentis antichristi prævii ministrique sunt passi: qui pace sua, id est, impietatis suæ unitate se jactant, agentes se non ut episcopos Christi, sed antichristi sacerdotes.

(a) Has voces, in Domino æternam, restitimus ex mss.

(b) Mss. summo consensu, *habituris*; phrasi quidem satis singulari, non omni tamen sensu destituta.

(c) Hoc de se modeste insinuat Hilarius, qui pacem amissam quærere non destitit toto exsiliis sui tempore, turbatam post Ariminense concilium composuit, et magna ex parte repertam summo studio tenuit. Sed quæ retro sunt oblitus, quasi nihil dum præstitisset, quia hanc Mediolanensi civitati frustra tentasset procurare, sequentia subjicit.

(d) Facundus Hermian., Spicil. t. III, pag. 118, dum hæc ita laudat: *Sanctus Hilarius episcopus, confessor et doctor egregius, quibusdam episcopis tempore Constantii imperatoris, quo Ariani sub nomine*

2. *Antichristi plures.* — Ac ne maledicis verborum in eos uti conviciis arguamur, causam perditionis publicæ, ne cuiquam ignorata sit, non tacemus. Antichristos plures esse, etiam apostolo Joanne prædicante, cognovimus (I Joan. II, 18). Quisquis enim Christum, qualis ab apostolis est prædicatus, negavit, antichristus est. Nominis antichristi proprietas est, Christo esse contrarium. Hoc nunc sub opinione falsæ pietatis efficitur, hoc sub specie prædicationis evangelicæ laboratur, ut Dominus Jesus Christus, dum prædicari creditur, denegetur.

3. *Ecclesia subsidiis humanis fundata non fuit.* — Ac primum miserari licet nostræ ætatis laborem, et præsentium temporum stultas opiniones congemiscere, quibus patrocinari Deo humana creduntur, et ad tuendam Christi Ecclesiam ambitione sæculari (Ms. Carn. sæculi) laboratur (d). Oro vos, episcopi qui hoc esse vos creditis, quibusnam suffragiis ad prædicandum Evangelium apostoli usi sunt? quibus

pacis et regis pervaserant universas pene totius Orbis locales ecclesias, dixit, etc., rerum ac temporum ignorantia videtur lapsus. Non enim Constantio, sed Valentiniano imperante scripsit hæc Hilarius: quo tempore ad ecclesias suas Eusebius, Lucifer, Hilarius ipse, alique redierant. Unde Ariani saltem in Occidente non omnes pene ecclesias locales obtinebant. Cum tamen subsequens Hilarii declamatio in id potius cadat quod Ariani sub Constantio egissent, quam in id quod sub Valentiniano agerent: commode possunt hæc Facundi verba intelligi. Quia vero Valentinianus nimio pacis studio, et amore localis ecclesiæ quam Auxentius occupabat, versuti hujus hæretici fidem propius explorare timuit, et professione secundum vocum sonos catholica contentus illius commu-

adjuti potestatibus Christum prædicaverunt, gentes- A que fere omnes ex idolis ad Deum transtulerunt? Anne aliquam sibi (a) assumebant e palatio dignitatem, hymnum Deo in carcere inter catenas et post flagella cantantes; edictisque regis Paulus, cum in theatro spectaculum ipse esset, Christo Ecclesiam congregabat? Nerone se, credo, aut Vespasiano, aut (b) Decio patrocinantibus tuebatur? quorum in nos odii confessio divinæ prædicationis effloruit. Illi manu atque opere se alentes, intra cœnacula secretaque coeuntes, vicos et castella gentesque fere omnes terra ac mari contra senatusconsulta et regum edicta peragrantes, claves, credo, regni cœlorum non habebant? Aut non manifesta se tum Dei virtus contra odia humana porrexit, cum tanto magis Christus prædicaretur, quanto magis prædicari B iuhiberetur?

4. *Fidei vis illata improbat.* — At nupò, prob dolor! divinam fidem suffragia terrena commendant, inopaque virtutis 595 suæ Christus, dum ambitio nomini suo conciliatur, arguitur. Terret exiliis et carceribus Ecclesia: credique sibi cogit, quæ exiliis et carceribus est credita. Pendet (c) ad dignationem communicantibus, quæ persequentium est consecrata terrore. Fugat sacerdotem, quæ fugatis est sacerdotibus propagata. Diligi se gloriatur a mundo, quæ Christi esse non potuit, nisi eam mundus odisset. Hæc (d) de comparatione traditæ nobis olim Ecclesiæ, nunquam deperditæ, res ipsa quæ in oculis omnium est atque ore, clamavit.

5. *Antichristi tempus jam adesse.* — Quid autem C illud sit, quod ignorandum ultra non sit breviter exponam. Secundum placitam Deo plenitudinem coarctata sunt tempora. (e) Circumscripta enim ratio eorum cœlestibus libris docetur: ac necesse est in ipsam nos ætatem antichristi incidisse, ejus, secundum Apostolum (II Cor. xi, 14), minis-

nionem suscepit; postmodum in nimium illum parietum ecclesiæ amorem invehitur: veritus haud dubie, ne episcopi, qui in imperatoris comitatu frequentes erant, in eandem dissimulationem abirent, et hæretica communione polluerentur.

(a) Sex mss. *assumerent.*

(b) In antiquioribus mss. Vat. bas., Carnut. et Colb., *Decis.*

(c) Lips. et Par., *a dignatione: renitentibus aliis libris.*

(d) In mss. *Ac de, non hæc de.* Mox apud Bad., Er., Mir. et in quinque mss., *numquam deperditæ.* D In Michaelino autem ab eadem manu et in eodem contextu adjicitur, *vel, nunc quam deperditæ:* quomodo legendum Erasmus ad marginem asseruit, ac post eum legere Lips. et Par. Habet ms. bas. Vat., *nunc valde perditæ:* ubi ex Carnut. reponimus, *nuncque deperditæ.*

(e) Editi, *incircumscripta:* emendantur ex mss.

(f) Miræo magis placuit *vero*, reluctantibus omnibus veteribus libris: nec deinceps castigatus fuit; quamvis hic Hilarii sententiæ non ea sit, ut incerta opinio anteponatur veritati, sed ut quod verum ac certum est, ab Arianis proponatur velut incerta opinio. De generatione enim Filii, quia inenarrabilis esset, nolebant quidquam definiiri. Quos sigillans Phœbadius Agen., *Illud autem, inquit, quis ferre æquantiter possit, ut quem initium habere pro certo ponunt, hujus natiuitatem habeant in incertum.* Adversus eandem illorum

tris in lucis se angelum transformantibus, ab omnium fere sensu et conscientia is qui est Christus aboletur. Ut enim erroris affirmatio certa sit, incerta (f) veri opinio antefertur: sitque antichristo jam pervium, Christum eum esse se fallere, de quo nunc usque dissensum sit. Hinc illæ variaz opinioniones, hinc sub unius (g) Christi fide prædication plurimorum, hinc nuper Arii spiritus ex angelo diaboli in lucis angelum (h) transfiguratus: cujus hæreditas (i) omnis ad Valentem, Ursacium, Auxontium, Germinium, Gaium successit atque defluxit. Nam ipsi nunc Christum novum, per quem antichristus subreperet, intulerunt.

6. *Auxentiï, Valentis, etc., de Christo opiniones.*

Plebi nondum nocet hæresis latens. — Volunt enim hunc suum Christum non ejus divinitatis esse cujus et Pater est; sed (j) esse potentem et præstantem cæteris aliis 596 creaturis creaturam, eumque per voluntatem Dei ex nihilo substituisse: et eum ante omnia quidem Deum esse; sed non ex substantia Dei esse, neque divinæ in eo nativitatæ, majestatisque ejus, (k) quæ Dei est intelligendam veritatem; ne quam verus sit Deus qui pater est, tam verus sit Deus qui filius est: ut id, quod unum esse Filium et Pater in Evangelii prædicantur (Joan. x, 30), in voluntatis tantum sit et charitatis societate, non in divinitatis veritate. Quæ si in Filio non eadem est ipsa illa quæ Dei est, ut in confessione fidei Deus unus sit; cur Deum Filium, cur ante tempora et sæcula confitentur, nisi quia Dei nomen sancto cuique per indulgentiam (l) æternitatis est destinatum? Aut regenerati omnes non vere Dei filii sunt, aut angeli omnes, per Christum utique conditi, non ante omnia tempora et ante omnia omnino sæcula sunt creati? (m) Verum ad antichristum minori invidia introducendum, miserisque credendum, tribuunt Christo Dei nomen; quia hoc et hominibus

artem in Ariminensi synodo apud Athanas. lib. de Synod., p. 876, conclamabant catholici, *Nos non quia fide indigeremus, huc convenimus, etc.*

(g) Par. cum ms. Colb. a recenti manu, *Christi nomine*

(h) Mss. *figuratus.* Aliter legitur paulo superius et initio libri in Constant.

(i) Ita mss. At editi, *hæreditas nominis:* et mox post Lipsium Par., *successioque defluxit.* Hæc et ut superiora ad Ariminensis concilii gesta referuntur.

D Tantum omittit Hilarius Demophilum, quem memorat adjuncti Athanasius, lib. de Synod., p. 874. *Venerunt, inquit, ad eundem locum Germinius, Auxentiï, Valens, Demophilus, et Gaius. Ibi cum cæteri episcopi ex sacris litteris verba sua formarent, illi chartulam exhibuerunt, etc.* Hi omnes eam ob rem a synodo excommunicati leguntur.

(j) Excusi, *esse eum præstantem*, omisso verbo *potentem*, quod habent omnes mss.

(k) In ms. Colb., *quæ Deus est.*

(l) *Vox æternitatis*, et mox particula *non*, desiderabantur in ante vulgatis. De angelorum ante tempora conditione videsis, p. 429, not. b (not. c col. 455 nost. edit.)

(m) Excusi, *Verum antichristum arbitror minori invidia*, suppresso *ad*, et addito *arbitror* præter fidem mss. et Hilarii sententiæ: quam ut conciliaret Georgius Bullus, pro *invidia*, legendum esse *perfidia* opinabatur. Aperta autem sit ope mss.

sit tributum : fatentur vere Dei filium ; quia sacramento baptismi vere Dei filius unusquisque perficitur : ante tempora et sæcula confitentur ; quod de angelis atque diabolo est non negandum. Ita Domino Christo sola illa tribuuntur, quæ sunt vel angelorum propria, vel nostra. Cæterum, (a) quod Deo Christo legitimum et verum est, Christus Deus verus, id est, eadem esse Filii quæ Patris divinitas denegatur. Et hujus quidem usque adhuc (b) impietatis fraude perficitur, ut jam sub antichristi sacerdotibus Christi populus non occidat, dum hoc putant illi (c) fidei esse, quod vocis est. Audiunt Deum Christum ; **597** putant esse quod dicitur. Audiunt filium Dei ; putant in Dei nativitate inesse Dei veritatem. Audiunt ante tempora ; putant idipsum ante tempora esse, quod semper est. Sanctiores aures plebis, quam corda sunt sacerdotum. Si Deum verum Ariani prædicant Christum, Deum sine fraude confessi sunt : quod si Deum dicunt, et negant verum ; tribuunt nomen, et adimunt veritatem.

7. *Hilarii cum Auxentio Mediolani gesta. Auxentius consubstantialitatem confitetur.* — Quamquam igitur impiissimis eorum blasphemis plenæ omnes (d) ecclesiarum chartæ, plenique jam libri sint : quid proxime tamen acciderit, non tacendum est. Cum edicto gravi sanctus (Carn. ms. sanctissimus) rex perturbari ecclesiam Mediolanensium, quæ Deum verum Christum et unius cum Patre divinitatis et substantiæ confitetur, sub unitatis specie et voluntate jussisset ; etiam importuna interpellatione suggesti, Auxentium blasphemum esse, et omnino hostem Christi habendum : idque adjeci, eum aliter credere, quam rex ipse, aut alii omnes haberent. Quibus (e) rex permotus ; audiri nos a Quæstore et

Magistro præcepit, consentientibus una nobiscum episcopis fere decem. Primumque, ut in foro solet, de persona calumniatus est, damnatum (f) quondam me a Saturnino, audiri ut episcopum non oportere. Non est nunc temporis, quid ad hæc responsum sit, enarrare : sed qui tum audiebant, de fide potius, ut regi placuerat, agitandum esse decernunt. Cumque jam in arcto esset negandi (g) periculum ; credere se Auxentius Christum Deum verum, et unius cum Deo patre divinitatis et substantiæ est professus. Placuit igitur hoc scribi, et ne memoriis audientium quæ dicta essent elaberentur, continuo libellum regi per Quæstorem offero, quo quid convenisset, contineretur : et ne quid mentiri arguar, ejusdem exempla subjeci. Placet omnibus Auxentium hæc ipsa profiteri frequenter : qui ut (h) ipsum scriberet, est coactus. Qui diu consilia sua versans, callidissime fidem regis eludit : dat scripturam stylo antichristi compositam.

8. *Scripto eludit fidem quam confessus erat.* — Nam primum ea, quæ (i) Nicææ Thraciæ omnium impietas resolvisset, sancta **598** esse testatur : vim scilicet illatam episcopis, fidem esse veræ confessionis affirmans. Negat quoque se scire Arium : cum in Alexandria in (j) Ariana ecclesia, cui Gregorius præerat, presbyter esse cœpisset. Sed de Ariminensi synodo, quæ ab omnibus est religiose dissoluta, nihil dicamus : tantum diaboli commenta pandenda sunt. Cum placuisset igitur scribi Deum verum esse Christum, et unius cum patre divinitatis atque substantiæ esse : ponitur talis ab eo, ut a callidissimo diabolo, sententia, quæ significaret Christum ante omnia tempora natum Deum verum filium : ut secundum Arianos veritas ad filium, non ad Deum referretur. Et ut longe major differentia hujus significatio-

(a) Ms. Mich., quod de Christo : quod primum arripebat. Sed data opera Dei Christi nomen repetere videtur Hilarius, ut dignitatem illius et divinitatem magis ac magis inculcet.

(b) Editi, impietatis occasio per fraudem perficitur : prava interpolatione obscuriorem reddunt Hilarii sententiam, qua observat hæreticos sub verbis piis impietatem suam ita velare, ut dum populi eorum verba ut sonant intelligunt, pravitate ipsorum nondum corrumpantur. Apposite Athanasius, epist. ad Epictet, p. 582 : *Istos lucifugas, qui sese etiamnum occultant, et quæ Arii sunt sapiunt, Auxentium dico Mediolanensem, Ursacium, Valentem, Gaium a Pannonia uno spiritu incitatos, communi calculo anathemate percusserunt Concilia in Galliis, Hispanis et magnæ Romæ congregata.* Hujusmodi fraudes prævertens. Or. 1 cont. Arian., p. 291, ait : *Si dictiones ex sacræ literis scribant, ne susumeritis hoc genus scriptorum : etiam voces orthodoxæ fidei loquantur, ne ita quidem loquentibus attendite. Non enim recto animo loquuntur, sed veluti indumenta ovium hæc verba præferunt, intus autem quæ Arii sunt sapiunt, quemadmodum hæreseon princeps diabolus.*

(c) Apud Bad., Er., Mir. et in ms. Colb., filii Dei esse. Non alter efficitur sensus, sive intelligas, hoc putant eos credere quod verba sonant ; sive, hoc putant eos sentire illi Dei esse, quod illius esse prædicant.

(d) Eum ad modum Hieronymus, Dial. cont. Lucif. de Ariminensi synodi gestis, ait : *Quod si quis a nobis fictum putat, scriptura publica scrutetur ; plenæ sunt certe ecclesiarum arcæ.*

(e) Ita mss. At editi, quibus rebus permotus. Rex auditis iis, quæ ipsi ab Hilario suggerebantur, non aliud, quam quod ab illo postulabatur, credendus est præcepisse : adeoque dubitari nequit, quin episcopi in eo congressu ut iudices sederint. Quæstor vero et Magister tantum ut testes ; maxime cum Valentinianus ipse, teste Ambrosio, epist. xxi, u. 2, et Sozomeno, lib. vi, c. 7, suffragante, rerum ecclesiasticarum iudicium ad se minime pertinere declaravit.

(f) Sex mss. cum Bad., Er. et Mir., a quodam Saturnino. Melius potiores cum Lips et Par., quondam a Saturnino.

(g) Apud Mir., Lips. et Par., periculo : refragantiibus aliis libris.

(h) Editi, ipse. Vetustiores mss. Vat. bas. et Carnut., ipsud, quod vocabulum sic etiam alibi expriment. In cæteris ipsum ; hoc est, idem. Hinc num. 9, arguitur, quod non idem, sed aliud scripsit quam professus est. Proximum frequenter idem sonat, quod coram multitudine.

(i) In ms. Carnut., Nicia et Thracia. Forte pro Nicææ in Thracia, tacito verbo gesta. Tum in vulgaris omnium impietas ex se solvisset. Sequimur mss. Quamquam malleimus, omnium jam pietas resolvisset. Quid enim hoc sibi vult aliud, quam quod mox enuntiatur iis verbis, *Sed de Ariminensi synodo, quæ ab omnibus est religiose dissoluta?* Eam autem variis Conciliis dissolutam esse declarat Sulpicius, lib. ii, pag. 292, et Hieronymus, Dial. contra Lucif.

(j) In antiquioribus libris, Aria.

nis existeret, subjicitur, *Ex vero Deo Patre*: ut in A Patre veritas Dei esset, in Christo veritas tantum filii scriberetur. Dehinc procedente sermone, una ab Auxentio divinitas prædicatur, et in ea non confitetur et (a) Filium: ut in solo Patre, non etiam in Filio, esset sola una divinitas.

9. *Quasi recte sentiens divulgatur. Hilarius fraudem relegendi jubetur exire.* — Spargitur vero per populos Auxentium verum Deum Christum, et unius cum Patre divinitatis ac substantiæ scripsisse, neque ab expositæ per me fidei dissidere sententia: post quæ ad communionem ejus rex pro fidei sinceritate adventum. Sed cum hoc mysterium impietatis diu occultatum jam non taceretur, diceremque fingi (b) omnia, fidem denegari, Deum atque homines illudi; jubeor de Mediolano proficisci, cum consistendi mihi in ea B invito rege nulla esset libertas.

10. Hæc igitur, Fratres, quibus Dei judicium in metu est, ita gesta esse significo. Auxentius quod negare timuit, noluit confiteri: nam expositionis ipsius exempla subjeci. Si idem scripsit, arguite fallentem: si vero aliud (*Ms. Carn.* aliter) scripsit quam professus est, intelligite jam Christum per cum alium, id est, antichristum prædicari. Lusit quidem ille verbis, quibus possit fallere et electos; sed patet impietatis tantæ professio.

11. *Auxentii perfidia exponitur.* — Negat se duos deos prædicare, quia non duo patres sunt. Quis secundum hæc non videt, unius Dei confessionem idcirco tantum Patri propriam esse, quia solus esset? 599 Unde et ille satanæ (c) stylus exstitit: *Novimus C unum solum verum Deum patrem.* Et post malevolas significationes, *Similem*, inquit, *secundum Scripturas Filium genitori suo patri.* Si usquam in sanctis voluminibus hoc scriptum est, habet innocentiam professionem. Si (d) vero veritate divinitatis Filius et Pater unum sunt, quid similitudinis imperfecta opinio antefertur? Imago quidem Dei Christus est (*Vid. lib. in Constant. n. 20*): sed et hominem imaginem Dei esse non dubium est, cum ad imaginem et similitudinem Dei Adam factus sit. Quid tu, hæres Arii, Christo tantum nostra concedis? Quid Regem, quid Comites, quid Dei Ecclesiam, patris tui, id est, sata-

næ arte circumvenis? Christum Deum dicis: quid fallis in nomine? Nega Moysen Pharaoni deum dictum (*Exod. vii, 1*). Christum filium et primogenitum Dei loqueris: nega primogenitum filium Israel Deo esse (*Esai. i, 2*). Christum ante tempora natum asseris (*Vid. l. xii de Trin. n. 35*): et creatum nega diabolum ante tempora et sæcula substituisse. Christum similem Patri memoras: nega ad imaginem et similitudinem Dei hominem esse cœpisse. Solum Christo quod est denegas, ne Deus verus et unius cum Patre divinitatis atque substantiæ sit. Et solitus es una cum magistris tuis me hæreticum arguere: expone, quibus potes litteris, impietatis meæ causam, et blasphemiarum mearum titulum propone. Mihi autem antichristus est ille, qui unius divinitatis esse Filium cum Patre non confitetur: quique non ita unum verum Deum Patrem prædicat, ut veritas quoque divinitatis non intelligatur in Filio. Si unius divinitatis Christus et Deus sunt, cur hoc non simpliciter scripsisti? Si tibi non sunt, cur hoc non simpliciter denegasti?

12. *Ecclesiæ parietum ne nimius sit amor.* — Arcanum igitur tam pestiferi mysterii optassem, Fratres, ipse potius quam per litteras revelare, et omnes blasphemias Auxentii verbis singulis explicare. Verum quia id non licet, saltem unusquisque quod sibi liceat intelligat. Multa alia proferre Ecclesiæ me pudor inhibet, et committere epistolæ Arianorum blasphemiarum dedecora pertimesco. Unum moneo: cavete antichristum 600: male enim vos parietum amor cepit, male Ecclesiam Dei in tectis ædificiisque veneramini, male sub his pacis nomen ingeritis (*hæc citat Facundus, Spicil. t. iii, p. 118*). Anne ambiguum est, in his antichristum esse sessurum? Montes mihi, et sylvæ, et (e) lacus, et carceres, et voragines sunt tutiores: in his enim propheta, aut manentes, aut demersi, Dei spiritui prophetabant. Absistite itaque ab Auxentio satanæ angelo, hoste Christi, vastatore perditio, fidei negatore: quam sic est regi professus, ut falleret; sic sefellit, ut blasphemaret. Congregat nunc ille quas volet in me synodos, et hæreticum me, ut sæpe jam fecit, publico titulo proscribat, et quantam volet iram in me potentium molia-

(a) *Carn. et Colb., filii.* Hic notantur verba D Auxentii, n. 14: *Propter quod et unam deitatem prædicamus*: quibus Filium a divinitate callide excludit.

(b) In duobus mss. *nomina*; ac deinde *Carnut. codex, Deo atque hominibus illudi*: tum cum *ms. bas. Vat., de Mediolano, non de Mediolano.*

(c) In quinque mss. *filius exstitit.* Satanæ quidem, quia mendacii auctor et fallacium parens est, Auxentii pater mox prædicatur: sed hic vox *filius* cum subsequentibus non satis coheret. Tum in vulgatis, *Novi unum.* Rectius in vetustioribus mss. *Novimus unum*: hæc enim verba, sicut et subsequentia, *similem secundum Scripturas*, etc., sunt formulæ Arimini seu Nicææ in Thracia editæ, cujus se defensorem Auxentius profitetur.

(d) Ex mss. revocatur particula *vero*, qua perspicuior sit Hilarii sententia: puta, si contra in Scripturis Pater et Filius unum dicuntur naturæ veritate, non qualicumque similitudine.

(e) Mss. summo consensu, *lucus*: quam vocem, nisi *luci* non *lucus* obtineret rectus casus pluralis, præferre licuisset: quasi affectasset Hilarius ecclesiis hæreticorum ingressu pollutis gentilium lucos conferre, imo anteferre. Quamquam si cum his comparemus illud capitulum in Mæth. n. 4: *In omni loco precem fundere edocemur: et sanctorum oratio inter feras, carceres, flammæ, et de profundo maris ac bestiæ ventre suscepta est*; patet retinendum esse *lucus* vocabulum, eoque alludi vel ad profundum maris, in quod Jonas demersus est; vel ad lacum leonum, in quem dejectus Daniel, ac positus inter feras, a Deo respici meruit. Huc conferre licet, quod scribit Dionysius Alexandr., apud Euseb. edit. *Vales., lib. i Hist. Eccl. c. 22: Cum soli ab omnibus fugaremur atque opprimeremur, nihilominus tunc quoque festos egimus dies. Quivis denique locus, in quo varias ærumnas singillatim pertulimus; ager, inquam, solitudo, navis, stabulum, carcer, instar templi ad sacros conventus peragendos fuit.*

tur : mihi certe ille nunquam aliud quam diabolus erit, quia Arianus est : neque pax aliquorum umquam optabitur, nisi eorum, qui secundum patrum nostrorum apud Nicæam tractatum, anathematizatis Arianis, Christum Deum verum prædicabunt. (a)

(b) **EXEMPLUM BLASPHEMIÆ AUXENTII.**

Beatissimis et gloriosissimis imperatoribus Valentiniano et Valenti Augustis, Auxentius episcopus ecclesiæ (c) catholicæ Mediolanensium.

13. *Auxentius hæreticus appellatus.* — « Ego quidem, piissimi Imperatores, æstimo non oportere sexcentorum episcoporum unitatem post tantos labores ex contentione paucorum hominum refricari (d) ab abjectis ante annos decem, sicut et scripta manifestant. Sed si aliqui ex plebe, qui nunquam communicant, nec his qui ante me fuerunt episcopis, nunc amplius excitati ab Hilario et Eusebio, perturbantes quosdam, hæreticum me vocaverunt : jussit vero pietas vestra cognoscere de his viros laudabiles, Quæstorem et Magistrum : et sicut prædixi, non eos personam habere accusatorum aut judicare qui semel depositi sunt (dico autem Hilarium et qui ei consentiunt) : tamen obediens Serenitati vestræ, 601 processu manifestare falsa (e) dicentibus, et blasphemantibus, et vocantibus me Arianum, et quasi non contententem Christum filium Dei Deum esse.

14. *Fidem suam exponit.* — « Exposui (f) amicis pietatis vestræ meam confessionem, primum satisfaciens, quia nunquam (g) scivi Arium, non vidi oculis, non cognovi ejus doctrinam : sed ex infantia, quemadmodum doctus sum, sicut accepi de sanctis Scripturis, credidi, et credo in unum solum verum Deum patrem omnipotentem, invisibilem, impassibilem, immortalē : et in filium ejus unigenitum Dominum nostrum Jesum Christum, ante omnia sæcula et ante omne principium natum ex Patre Deum (h) **VERUM FILIUM** ex vero Deo patre, secundum quod

(a) In ms. Carn. adjicitur clausula *Amen*.

(b) Ita mss., nec aliter solet Hilarius hæretica Opuscula inscribere. At editi, *Auxentii Mediolanensis epistola*.

(c) *Abest catholica* a ms. Mich.

(d) Editi, *refricari abjectis decretis*. Ne in uno quidem ms. exstat vocabulum *decretis* : quod a primis editoribus haud dubie adjectum est, ut oratio suis numeris absolveretur. Sed præpositio *ab*, ante *abjectis*, propter consequentem ejusdem soni syllabam facilius excidere potuit, quam *decretis*, eaque restituta tam efficitur sensus veritati consentaneus, quam efficiebatur falsus adjectione verbi *decretis*. Hilarii enim atque Eusebii exsilia hic indicari jam præmonuimus, et ex calce hujus blasphemiae manifestum est, ubi id ipsum apertius declaratur.

(e) Sic mss. Editi vero, *falsa docentibus*.

(f) Hunc versum, *exposui amicis pietatis vestræ meam confessionem*, non habent mss.

(g) Ita fere Palladius in gestis concilii Aquileien-

scriptum est in Evangelio : *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. xvii, 3). Per ipsum enim omnia facta sunt, visibilia et invisibilia. Qui descendit de cœlis voluntate Patris propter nostram salutem, natus de Spiritu sancto et Maria Virgine secundum carnem, sicut scriptum est, et crucifixum sub Pontio Pilato, sepultum, tertia die resurrexisse, ascendisse in cœlis, sedere ad dexteram Patris, venturum judicare vivos et mortuos. Et in Spiritum sanctum paracletum, quem misit Dominus et Deus noster salvator Jesus 602 Christus discipulis, Spiritum veritatis. Sic credidi, et credo, sicut et ascensus in cœlos unicus filius Dei tradidit discipulis, dicens : *Euntes docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Matth. xxviii, 19) (i).

15. *Ariminensi fidei adhæret.* — « Duos autem deos nunquam prædicavi : nec enim sunt duo patres, ut duo dii dicantur, nec duo filii ; sed unus filius ex uno patre, solus a solo, Deus ex Deo, sicut scriptum est : *Unus Pater Deus ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus per quem omnia* (I Cor. viii, 6) : propter quod et unam deitatem prædicamus. Omnes ergo hæreses, quæ adversus catholicam fidem veniunt, semper quidem congregati episcopi catholici condemnaverunt et anathematizaverunt, specialiter autem convenientes Arimino, et inde condemnavimus. Catholicam autem et Evangeliorum, quam tradiderunt Apostoli, hanc fideliter custodivimus. Ut autem pietas vestra verius cognosceret ea, quæ gesta sunt in concilio Ariminensi, transmisi, et peto ut ea libenter legi præcipiatis : sic enim cognosceret Serenitas vestra, quia qui jam dudum (j) depositi sunt, hoc est, Hilarius et Eusebius, contendunt ubique schismata facere. Quæ enim bene de sanctis Scripturis catholicæ fidei exposita sunt, pietas vestra pervidet hæc retractari non oportere. »

sis n. 14, apud Ambrosium t. ii, p. 790, novæ editionis, rogantibus ut Arii doctrinam damnet, respondet : *Arium nec vidi, nec scio qui sit*.

(h) Ex vetustissimo Vaticanæ basilicæ codice nunc primum restituuntur verba, *verum filium*, quorum in ambiguo Auxentius ludebat et illudebat tanto facilius, quod interpunctionum distinctio tum nesciebatur. Quamquam si verus est Deus qui verus est Dei filius, uti demonstrat Hilarius lib. vii de Trin. n. 14, parvi interesse videbatur, utrum *verum* ad Deum, an ad filium referret. Ea tamen arte ac dicendi ratione non ille solus, sed alii etiam usi sunt Ariani, de quibus Augustinus lib. i contra Maximin. c. 6 : *Ejusdem naturæ, cujus est Pater, negatis esse Deum filium, quamvis verum esse filium non negatis*. Verum hoc loco sic restaurato, omnis jam tollitur eruditus de hujus epistolæ veritate dubitandi ratio.

(i) Subtextitur *Amen* in ms. Mich.

(j) Editi, *quia jam dudum damnati, depositi, hoc est, etc.*; castigantur ex mss.

